

ОТ ГЪНКИТЕ НА ИСТОРИЯТА. ЕДНА ЗАБРАВЕНА ПОЕТЕСА (СЛАВА ЩИПЛИЕВА)

Проф. д.ф.н. Милена Кирова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. През последните три десетилетия българското литературознание положи много усилия да попълни знанието за писатели и произведения, останали пренебрегнати от литературната историография, главно по причини с идеологически характер. Въпреки това все още има липси, особено за периода между двете световни войни. Сред тях е и Слава Щиплиева, поетеса, известна и актуална в българския културен живот през 30-те и 40-те години на XX век. Статията изгражда биографичен и творчески портрет на тази писателка. Тя проследява нейния творчески път; във фокуса на изследване попадат десетте поетически книги, които е публикувала между 1932 и 1944 година. Наред с това обаче са очертани още четири кръга на други области и видове литература, в които Щиплиева е работила през целия си живот. В края на статията са обобщени и формулирани приносите и най-характерните особености на творчеството, с което тази поетеса е допринесла за развитието на българската литература през XX век.

Ключови думи: българска литература; поезия; жени писателки; Слава Щиплиева; движение „Родно изкуство“

Българската литературна история е традиционно жестока към авторите, които не са успели да попаднат в нейните представи за класически принос. Едва през 90-те години на предходния век започна да се развива изследователска тенденция, която измъква от забравата писатели, останали пренебрегнати по идеологически причини или просто защото приносът им е бил недооценен в контекста на тяхното време. Така за около четвърт век изпъкнаха много писатели от нашето минало. Други все още остават невидими извън ползрението на малка група академични изследователи. Сред тях е и поетесата, която представям с този, макар и кратък, портрет.

Слава Петрова Щиплиева е родена на 19 февруари 1894 г. в Самоков, в семейството на занаятчия – баща ѝ бил шивач на свещенически одежди. Завършва известното училище за момичета към Самоковския женски метох, основано от монахинята Фота, баба на възрожденския просветител Констан-

тин Фотинов. След това семейството се преселва в София, където Слава учи в Първа софийска общообразователна гимназия, а след нея завършва и специалността „Славянска филология“ в Софийския университет. По време на образованието си усвоява френски, немски и особено добре полски език, не на последно място, под силното влияние на Боян Пенев – преподавател, към когото изпитва дълбок пиетет. Проф. Пенев също проявява афинитет, дори лична привързаност към своята най-способна и усърдна студентка, дава ѝ пълна подкрепа в нейните ранни изяви като поетеса, оценява високо преводите, които прави от полски език. Именно той открива думата *багряна* (обагрена, пъстра) в българския фолклор и предлага на своите студентки да кръщават с нея бъдещите си дъщери, а на Слава – да я приеме за псевдоним; тя обаче отказва с обяснението, че харесва родовото си име. А би могла да е първата Багряна в българската литература.

Най-ранните публикации на стихотворения от Слава Щиплиева се появяват още през 1914 г., отпечатани от Иван Андрейчин в неговото списание „Бисери“ и подписани с псевдонима Разделина грустничка. През 1926 г. е издадена първата ѝ стихосбирка „Старата къща“, отново под псевдоним – Трохелка. Дори само изборът на тези два псевдонима подсказва какъв е характерът на Слава Щиплиева: до края на живота си тя ще остане скромна, затворена в себе си, с някак потиснато самочувствие, ненаатраплива в публичното пространство.

„Старата къща“ е малка книжка, съставена от 18 стихотворения и една лирическа приказка. По тематика и поетика тя е плътно вписана в традиционалисткия пласт на движението *Родно изкуство*, без всякаква склонност към авангардистки експеримент. Поетиката се характеризира с умерена стилизация (но не и подражателност) на фолклорна образност. Доминира образът на „старата къща“ като символ на родното, на корените, на родовите връзки. Тя задава устоите на живота, тя крепи равновесието в модерния свят и придава ценност на индивидуалното битие. Стихосложението е добре овладяно, макар и по несложен начин: задължителни четиристишия с рима в края на стиховете по схема абаб.

Големият пробив на Слава Щиплиева идва с втората стихосбирка – „Нива“, издадена през 1932 г.; тя печели годишната награда за поезия на Министерството на просвещението и прави своята авторка широко известна. „Нива“ съдържа 54 стихотворения на 72 страници малък формат, организирани в пет цикъла с неравномерен брой стихотворения в тях. Най-голям е първият цикъл – „Лято“ (23 стихотворения), следват „Неизвестното селце“ (3), „Къртичини“ (16), „Година без пролет“ (4) и „Детско лято“ (10). Веднага се вижда, че поетическото умение на авторката е пораснало през изминалите шест години, въпреки че както тематиката, така и поетиката са все още в руслото на *Родно изкуство*. Навярно това е била и една от причините за голямата награда, присъдена на почти неизвестна авторка. Виждат се

също така задълбоченото и много по-нюансирано преживяване на лирическата героиня; тематиката, без да напуска коловоза на „родното“, е много разнообразна, всеки от циклите има свой отделен тематичен фокус и е обогатен в различен емоционален регистър. Символиката на поетическите внушения е също така обогатена и разнообразна. Още тук ще обърнем внимание на една особеност, която ще остане типична за цялата поезия на Слава Щиплиева: склонността да се обобщават лирическите послания в картинни символи, във „видения“ на въображението с максимално достъпен, комуникативен, можем да кажем и популярен, характер. Тази склонност е заявена още върху кориците на нейните книги: всички те задават лице на онова, което говори текстът вътре, с някаква рисунка на български художник, по правило – в естетиката на „Родно изкуство“. „Нива“ например е визуално емблематизирана от стилизирана фигура на жетварка със сърп в ръката, забрадена с кърпа, която внушава представата за святост и ореол. Отзивите са нея са много добри, включително от известни писатели като Добри Немиров и Ангел Каралийчев в сп. „Златорог“.

След успеха на „Нива“ стихосбирките на Щиплиева започват да се появяват по-бързо една след друга и в по-добри издания. През 1934 г. излиза „Дари“ – представителна книга от 87 страници в голям формат, вече със съдържание в края и снимка на авторката в началото, след заглавната страница. Успехът окуражава 40-годишната поетеса да стъпва по-смело във вече поетата посока (за нея тя е не просто успешна, но и проява на личен избор, на духовна потребност). Отново виждаме пет цикъла с предвидими заглавия като „Пролетни песни“, „Внучката на магьосника“, „От старо злато“, този път обрамчени с по едно програмно стихотворение в началото и в края на книгата. Въпреки фолклорната стилизация в тъканта на познатото са вплетени нови смислови акорди, долавят се нови нюанси на лирическото преживяване. За пръв път например се срещат любовни трепети и мотиви от багрянински тип: домът кафез, в който се ражда жаждата за простор; сърцето на странница, което иска да види света; „Колумбовата душа“, която иска да полети...

Следващата стихосбирка – „Апокрифи“ от 1935 г., задълбочава тази линия в тематична посока, която е нова за Слава Щиплиева, но не и за българската литература по принцип. Въпреки поредната „родна“ корица – акварел на традиционна къща, потънала в розов цвят, образността и тематиката са легендарноисторически. Самото присъствие на лирическата героиня е осмислено в термини на богомилската философия и религиозна символика. Като цяло, това според мен е най-интересната, най-оригиналната книга на С. Щиплиева, отличаваща се със сложна и внимателно концептуализирана композиция, изключително разнообразна на поетически форми: от лирически поеми („Богомилка“, цели 25 страници, и „Бунта на ангелите“) до кратки, сякаш подхвърлени миниатюри с цветя-души на изпаднали ангели. Специално

внимание заслужава програмното стихотворение „Пред входните врати“ (навярно от него идва и корицата с къща): то е метафоричен портрет на начина, по който авторката разбира своето присъствие в живота, своето място в света: избутана встрани от големия строеж, скромно свита в ъгъла на всекидневие-то, но избрана от Бог да вгради сърцето си в Голямата порта – „душицата на малката сестра, забравена в тълпата“.

Поетиката на книгата (а тя е именно книга, издържана в тематична и стилистична цялост) е както нова за своята авторка, така и сложна за традициите на българската поезия. Изчезнали са обичайните за Щиплиева спретнати нанизии с четиристишия, вместо тях – раздвижен бял стих, диалогично организирана реч; честа смяна на гледните точки, разнообразие от адресати на лирическите послания.

В следващите десет години Слава Щиплиева публикува още половин дузина поетически книги: „Родина“ (1941, второ допълнено издание – „Велика и единна“, пак 1941), „Баладата на София. Триптих“ (1943), „През лентата на годините“ (1943), „Цветя под каменния покрив“ (1943) и „Вишневи градини“ (1944). От заглавията още се вижда, че първите четири книги имат „любо-роден“ характер, те са обърнати към миналото и настоящето на българския народ. Появяват се в тежки години, в разгара на Втората световна война, и свидетелстват, че авторката им е поела мисията да окуражава и вдъхновява своите съвременници, да им вдъхва гордост от миналото и вяра в бъдещето на родната страна. Щиплиева е сред последните представители на онова поколение поети с възрожденски дух, което Вазов нарече „здро“ („Аз здрав съм син на здраво поколение...“). Много от нейните произведения са в легендарен дух, те прославят големи фигури и събития на българската история.

Любопитна е малката книжка „Баладата на София. Триптих“, публикувана след смъртта на Борис III. Тя е съставена от две лирически поеми и едно стихотворение. И двете поеми са посветени на царя, когото авторката очевидно смята за справедлив водач и грижовен закрилник на своя народ (съвсем различно е нейното отношение към Фердинанд), и двете са в апологетичен режим, макар и различни по стилистика. Първата – „Баладата на София“, има приказно-легендарен сюжет, в който младият цар е представен като фолклорен герой, минал през изпитания и спечелил короната с обич и състрадание към бедните хора. Втората – „Восъчница“, има литургично-химничен характер, тя оплаква смъртта на добрия цар. Афинитетът на Щиплиева към Борис III не е нито ситуативен, нито епизодичен, той – както винаги при нея – искрено следва популярните настроения на българския народ и няма да бъде забравен след 1944 г., когато допринася за дългото маргинализиране на писателката и на нейните творчески постижения.

Макар че остава известна преди всичко като поетеса, Сл. Щиплиева е авторка и на пет пиеси. Първата от тях, „Писмата на Аполинария“, печели трета

награда в конкурса за нови български пиеси, проведен от Народния театър през 1937 г. Две години по-късно пиесата е публикувана в самостоятелна книга под заглавие „Пролет в манастира“, след което е поставена от артиста Стефан Савов с ученички в Музикалния театър. Сюжетът е вдъхновен от историята на Девическото училище в Самоков, което е завършила и самата авторка, а фактите са почерпени от монографията за Константин Фотинов на Иван Шишманов. Действието е фокусирано върху семейството и младостта на Фотинов и се развива през 20-те години на 19. век в манастира, основан от баба му Фота. Драматическият конфликт се разгръща като борба на поколения и характери. Добре очертани са пет женски образа: на старата монахиня Фота (тип на матриарх, властна, но просветена българка) и на нейните четири внуци, една от които е словолубивата Паулина-Аполинария. Всяко от петте деца на семейството има различен характер и търси свой път в живота; единствено Константин напуска България и остава в историята като издател на първото българско списание „Любословие“.

През 1940 г. Щиплиева завършва нова историческа пиеса – „Паисий или светата крепост“. Тя е приета от Народния театър, но постановката така и не се състои; излиза в отделна книга под заглавие „Паисий“ през 1941 г. Фактологията този път е почерпена от монография на Борис Йоцов, на когото е посветено и стихотворение в края на книгата. Действието се развива в Хилendarския манастир през 1761 г., но пиесата, като цяло, е чувствително по-слаба от първата: многословна и с малко действие, липсват психологически развити характери, сюжетът е твърде статичен. Все пак Щиплиева продължава да работи в полето на историческата драма, тук най-силно усеща своето призвание и своята просветителска мисия. Следват „Нашите рози“ и „Симеонците“, публикувани в една и съща година (1941). Освен това прави драматизации на произведения от известни български поети: „Кървава песен“, „Хайдутите“ и „На прощаване“.

Третата посока, в която се развива творческото дело на Сл. Щиплиева, са преводите от полски език, многобройни през 30-те години. Тя избира предимно съвременни автори с творби, които имат патриотично-легендарен характер: „Олимпийски лавър“ на Кажимеж Вежински, „Юнашки балади“ на Кажимира Илаковичувна, „Засада“ на Мария Павликовска-Ясножевска, и всички те са публикувани през 1936 г. До края на десетилетието добавя „Драматични балади“ на Циска-Луизе Шемберг (от немски, 1939) и една „Антология на полската поезия“. Все пак най-известен остава нейният превод на драматичната поема „Задушница“ от Адам Мицкевич. През април 1937 г. Народният театър (по идея на Борис Йоцов) решава да направи сценична драматизация на тази поема. За целта гостува полският режисьор Леон Шилер и България става втората държава (след Полша), в която „Задушница“ е поставена на сцена. Представлението е наистина грандиозно, в неговите

4 части и 11 картини се появяват около 70 персонажа и 4 хóра; ангажирани са всички артисти, статисти, служители и стажанти на Театъра и Народната опера. Преводът е дело на Сл. Щиплиева, въпреки че афишът заявява като съавтори нея и Любомир Андрейчин, който току-що се е върнал с докторат от Ягелонския университет и най-вероятно е консултирал езикови тънкости. Без да присъства в никой афиш, Лилиев, от своя страна, е бил консултант на поетическата специфика. В самостоятелна книга и само с името на Щиплиева „Задущница“ излиза на български през 1938 г. Преводачката публикува и пет свои статии върху тази поема в различни вестници и списания.

Това пък отвежда към четвъртата страна на нейното дело: литературноизследователската. С малки изключения тя се развива през 30-те години. В най-представителен вид може да бъде открита в Библиотека „Литературни разбори“ с уредници Еню Николов и Цветан Минков, реализирана от тогавашното софийско издателство „Факел“. Между 1934 и 1937 г. излизат три интересни тома с тезисни разработки и методически насоки за работа върху широк кръг от автори, проблеми и теми из цялата история на българската литература. Сл. Щиплиева участва във втория и третия том с общо четири статии, фокусирани в любопитни теми като „Ирационалното в народната ни поезия“ и „Образът на девойката в нашата поезия“ (т. 2). С амбициозен замах са очертани „Идейни насоки на новата ни литература, тезиси в три страници“ (т. 3).

Последната, пета страна в творчеството на Сл. Щиплиева обхваща нейните произведения за детско-юношеска аудитория. Тя също започва през 30-те години, но се развива напред през следващите десетилетия. Преобладават стихотворенията за деца, но също така има разкази и пиеси за юноши, каквато е например „На стан“ от 1941 г. След политическия преврат през септември 1944 г., въпреки че ще бъде „приета“ за член на СБП (каквато е била от средата на 30-те години), поезията за деца става нейният единствен излаз в публичното пространство. За 85-годишния юбилей най-сетне ѝ подаряват книга – „Зърна от детско лято. Избрани стихове за деца“ (1979), и още веднъж – за преклонната 90-годишнина – „Зимна пчелица. Стихотворения за деца и юноши“ (1984). В бързината на Прехода не дочаква да бъде забелязана отново, за трети път, и умира на 97 години.

В опит да обобща най-характерните черти, при това удивително постоянни, в творческото присъствие на Слава Щиплиева, бих извела на преден план:

- дълбокото, искрено родолюбие, което ръководи всяка нейна стъпка, всяка форма на присъствие в публичното пространство;
- пълна отдаденост на призиванието да буди патриотичното съзнание, да съхрани националната идентичност на българския човек;
- последователна, постоянна идентификация в женски род – както на лирическия субект, така и чрез голямо разнообразие от легендарни,

исторически или фикционални образи на жени във всички видове литература: поезия, драма, разкази и дори роман (не ѝ разрешават да публикува романа, който е написала по време на „народната“ диктатура);

– писане в поетически книги, не в „стихосбирки“ – традиция, която започва в ранните години на 20. век;

– склонност към вербално-картинна символизация на поетическите идеи. Тази иначе обща особеност на „Родно изкуство“ оцелява в нейното творчество отвъд рамката на самото движение;

– активна употреба на корицата като текст, който внушава посланията на словото, но с други средства.

Човекът Слава Щиплиева до голяма степен съвпада с писателката Слава Щиплиева. Тя посвещава на литературата целия си живот. Остава неомъжена и все по-самотна в дългите десетилетия на зрялата възраст. Била е учителка – отначало край София (Сливница, Ихтиман, Горна Джумая), после в София; активен деец на читалищното движение; участвала е като актриса в любителски представления. Винаги тиха, скромна, работлива, всеотдайна във всяка започната работа. Учителската заплата е скромна, така и няма да притежава жилище. Винаги е живяла бедно, но старостта ѝ минава в тъжна мизерия, а последната си година прекарва в Дома за стари хора в „Дървеница“. Някога Радевски ѝ е обещал погребение на държавни разноски. Умира в зората на демокрацията, все така бедна и непотребна на своето общество.

Благодарности

Това изследване е финансирано от Европейския съюз – NextGenerationEU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект № BG-RRP-2.004-0008-C01.

Acknowledgements

This study is funded by the European Union – NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project No. BG-RRP-2.004-0008-C01.

FROM THE FOLDS OF HISTORY. A FORGOTTEN POETESS (SLAVA SHTIPLIEVA)

Abstract. Over the past three decades, Bulgarian literary studies have made significant efforts to fill the knowledge gap regarding writers and works that have been overlooked by literary historiography, mainly due to ideological reasons. Nevertheless, there are still gaps, especially for the period between the two world wars. Among them is Slava Shtiplieva, a poetess well known and relevant in Bulgarian cultural life during the 1930s and 1940s. The article constructs a biographical and creative portrait of this writer. It traces her creative journey; the focus of the study is on the ten poetry books she published between 1932 and 1944. Alongside this, four other areas and literary genres in which Shtiplieva worked throughout her life are outlined. The study closes with a summary that articulates the contributions and specific features of Slava Shtiplieva's creative work in Bulgarian literature of the 21st century.

Keywords: Bulgarian literature; poetry; women writers; Slava Shtiplieva; the "Native Art" movement

✉ **Prof. Milena Kirova, DSc.**

ORCID iD: 0009-009-8769-9128

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

E-mail: milena_kirova@hotmail.com